

Virallisen ystävyyspolitiikan kulisseista

Juri Derjabin: *Legko li byt poslom? Zapiski o žizni i karjere diplomata*. Moskva: Ves Mir, 2010. 400 s.

Muistan tavanneeni Juri Stepanovitš Derjabinin ensimmäisen kerran Moskovassa marraskuussa 1960 presidentti Urho Kekkosen vierailun yhteydessä, jolloin pääsin mukaan varmaankin koko seurueen nuorimpana. Moskovassa jouduttiin tekemisiin useiden Neuvostoliiton ulkoministeriön skandinaavisen osaston virkamiesten kanssa. Derjabin erottui joukosta siten, että hänen kanssaan oli mahdollista keskustella rauhallisesti ja asiallisesti. Hänen kollegojensa kanssa juttu ei aina luistanut yhtä luontevasti – monesti tuntui ilmenevän takajatuksia, epäluuloja tai väärinkäsityksiä.

Derjabinilla (s. 1932) oli silloin jo takanaan mm. kokemus viiden vuoden palvelusta diplomaattina Norjassa, ja Norjaan hän vielä palasi vuosiksi 1962–1965. Sen jälkeen hänen uransa on suurimmalta osalta liittynyt Suomeen. Meidän maassamme hän on tullut tunnetuksi varsinkin salanimellä Juri Komissarov aikoinaan julkaisemiensa kirjoitusten perusteella.

Juri Derjabinin nimellä hän on eläkeläisenä julkaissut myös omaelämäkerran *Omalla nimellä*, joka ilmestyi suomeksi vuonna 1997 Otavan julkaisemana. Vuoden 2009 lopulla on ilmestynyt uusi ja täydellisempi omaelämäkerta, jonka venäläinen nimi voitaneen suomentaa sanoilla ”Onko helpo olla suurlähettiläs?” Melkoinen osa uuden teoksen luvuista löytyy myös edellisestä, mutta kokonaisuus on erilainen.

Kirjan alussa Derjabin kertoo siperialaisesta suvustaan sekä

vanhemmistaan. Kirjoittamisen halu hänellä on aina ollut, ja alun perin hän halusikin hakeutua journalismia opiskelemaan. Sattumalta hän kuitenkin pääsi diplomaattikouluun eli Moskovan valtion kansainvälisten suhteiden instituuttiin (MGIMO), missä hän aloitti opintonsa vuonna 1949. Molemmilla vanhemmilla oli ansioita puolueystävästä, joten perhetausta oli diplomaatin uraa ajatellen aivan erinomainen.

Opiskelu päättyi kesäkuussa 1954, ja samana vuonna Derjabin astui Neuvostoliiton ulkoministeriön palvelukseen yhtenä saman vuosikurssin 50 diplomin saaneesta osanottajasta. Hän joutui harjoittelijaksi skandinaaviselle osastolle, mutta välittömästi Suomen asioiden kimppuun menivät vain ne, joiden sukunimet alkoivat A-kirjaimella (Akulov ja Andrejev). Derjabinille tuli Norja. Hän työskenteli sittemmin kahdeksan vuotta Norjassa ja kuusitoista vuotta Helsingissä. Kosketusta Suomen asioihin oli jo ennen tuloa Helsinkiin; olihan hän saanut esimerkiksi tehtäväkseen valmistella luonnosta, johon perustui Neuvostoliiton tunnettu nootti Suomelle syksyllä 1961. Vuodet Norjassa tarjosivat opettavaisia kokemuksia myöhemmälle diplomaattiuralle, ja vuonna 1968 hän siirtyi osastopäällikkö Zaharovin pyynnöstä kokonaan Suomen asioiden pariin.

Derjabin kertoo monista asioista, jotka ovat tuttuja Suomen ja Neuvostoliiton välisessä diplomatiassa mukana olleille, esimerkiksi tietysti kommunikoiden tekemisestä. ”Tiiliskiveksi” nimittivät venäläiset sitä Suomen puolueettomuuspolitiikkaa koskevaa monimutkaista lausetta, joka ensin näkyi pääministeri Ahti Karjalaisen virallista vie-

railua keväällä 1971 koskevassa yhteisessä tiedonannossa ja joka sittemmin muuttamattomana toistettiin useissa myöhemmissä vastaavissa asiakirjoissa, kunnes vuonna 1988 Mihail Gorbatšovin vierailun yhteydessä vihdoin selkeästi hyväksyttiin Suomen puolueettomuus ilman koukeroisia kytkentöjä yya-sopimukseen. Tätä taustaa vastaan on yllättävää löytää Derjabinin muistelma-kirjassa sellainenkin tieto, että Neuvostoliiton suurlähetystö Helsingissä keväällä 1971 oli ehdottanut Moskovaan, että Suomi mainittaisiin Leonid Brežnevin puoluekokouspuheessa yhtenä Euroopan puolueettomista valtioista. Ehdotus ei mennyt läpi.

Monessa kohdassa Derjabin kertoo vähän ironisesti, että suomalaiset hoksasivat jo varhain käyttää ”kahta kanavaa” suhteessa Neuvostoliittoon. Normaalin diplomaattisen yhteydenpidon rinnalla toimi ns. puoluelinja eli KGB-edustajien ylläpitämä kanava suoraan Neuvostoliiton puoluejohtoon. Joitakin asioita saatiin tätä kautta hoidettua ripeämmin tai Suomelle jopa edullisemmin kuin tavansaomaisen valtioiden välisen kanssakäymisen kautta olisi ollut mahdollista. Tätä kanavaa käyttivät varsinkin presidentit, sekä Kekkonen että Koivisto, eikä Neuvostoliiton ulkoministeriö aina ollut lainkaan perillä sitä kautta hoidetuista asioista. Myös Derjabin itse sai aikanaan tarjouksen siirtyä tiedustelun puolelle, siis KGB:n palvelukseen, mutta hän halusi mieluummin pysyä vain diplomaattina.

Suomessa on käyty jokseenkin hedelmätöntä keskustelua siitä, johtuiko 1970-luvun alussa Neuvostoliiton vastustus Max Jakobsonin ehdokkuudelle YK:n pääsihteeriksi henkilöstä vai valtiosta, ts. oliko Jakobson henkilönä epämieluisa Neuvosto-

liitolle vai oliko kyseessä kielteinen suhtautuminen Suomen valtion ulkopoliittiseen linjaan. Ulkopoliitiikassa kannanotoilla on kuitenkin usein monta päällekkäistä ja samanaikaista vaikutinta. Derjabin kertoo, että Moskovassa alusta lähtien vastustettiin Jakobsonin ehdokkuutta, koska häntä pidettiin länsimielisen suuntauksen kannattajana. Samalla oli ilmeistä, että Jakobsonin valinta olisi vahvistanut koko Suomen kuvaa puolueettomana valtiona, mikä ei liioin ollut Moskovalle mieleen. Itävaltalainen Kurt Waldheim oli sen sijaan silloin Neuvostoliiton kannalta sopiva ehdokas.

Ohimennen käsitellään Suomen ja Neuvostoliiton välistä virallista ”ystävyyttä”, joka ei saa Derjabinilta korkeata arvosanaa. Hänen mielestään nykyisin valitsevat paremmat edellytykset kehittää luonnollisia suhteita Suomen ja Venäjän välillä, mutta hän on hyvin tietoinen niistä asenteellisista vaikeuksista, joihin varsinkin Suomessa törmätään. Entisen virallisen ystävyyden monumentteja on tietysti paljonkin olemassa. Siitä muistuttaa vaikkapa hotelli Družba Viipurissa, jossa suhtautuminen asiakkaisiin kokemukseni mukaan vielä 2000-luvun alussa oli yhtä töykeätä kuin Neuvostoliiton aikana.

Derjabinin maailmankuvassa heijastuvat sekä muutos että jatkuvuus – niin kuin monissa muissakin venäläisissä diplomaattimuistelmissa. Neuvostoliiton luhistuminen mullisti tietenkin monia asioita. Hän kannattaa nyt demokratiaa ja kuvaa sitä, miten hän oli mukana ETYK-prosessin inhimillisen ulottuvuuden kokouksessa Moskovassa syksyllä 1991. Neuvostoliitto sitoutui tällöin selkeästi loppuasiakirjaan, jossa vahvistettiin, että ihmisoikeuksia koskevat osanottajavaltioiden sitoumukset ovat niiden kaikkien yhteisiä asioita. Viitattessaan aikaisempiin kan-

nanottoihinsa hän käyttää usein ilmaisua ”silloin elettiin erilaista aikaa”. Hän huomauttaa, että hän ei suinkaan enää allekirjoita useita niistä mielipiteistä, joita hän esitti Komissarovin nimellä julkaistuissa kirjoissaan. Kommunismista Derjabin luopui elokuun 1991 vallankaappausyrityksen jälkeen, ja Venäjän ortodoksiseen kirkkoon hän liittyi syksyllä 1993, kun toinen kaappaushanke Moskovassa oli tukahdutettu. Kasteen hän sai Helsingissä. Mitään syvällistä uskonnollista herätystä hän ei kuitenkaan näytä kokeneen. Derjabin uskoo ainakin kirkon missioon, ja siihen on hyvä samaistua. Patriarkalta saadun ikonin edessä hän rukoilee päivittäin yhdessä vaimonsa Ljudmilan kanssa. Muistelmakirjan lopussa olevassa itsetutkiskelussa hän ei pidä itseään todella uskovana ihmisenä.

Derjabin ei syvenny erityisemmin Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden taustaan ja aikaisempaan historiaan, vaikka hänellä on jonkin verran ymmärtämystä niitä ihmisiä kohtaan, jotka kaipeavat Karjalaa takaisin. Neuvostoliiton syllisyys talvisotaan myönnetään nykyään Venäjällä melko yleisesti, mutta Suomen jatkosota riittää moraaliseksi perusteeksi voimassa oleville rajoille. Ylpeyttä aiheuttavat sekä Neuvostoliiton sodanaikaiset saavutukset että monet myöhemmät menestyksenaiheet. Derjabin jopa ihailee Norjassa maanpettureina tuomittujen vakoojien Arne Treholtin ja Greta Håvikin tekoja. Halveksuntaa riittää sen sijaan Derjabinin kurssitoverille Arkadi Ševtšenkolle, joka petti Neuvostoliiton ja siirtyi Yhdysvaltain puolelle 1970-luvulla New Yorkissa. Irtisanoutuminen neuvostojärjestelmästä on siis hyvin suhteellinen asia. Kerran vuodessa, Venäjän vallankumouksen vuosipäivänä, Derjabin pukeutuu nyt eläkeläisenäkin diplomaattivormuun ja kun-

niamerkkeihin.

Suomen asioiden kautta Derjabin oli joutunut myös omistautumaan ETYK- ja ETYJ-politiikalle. Hän kertoo seikkaperäisesti mm. Baltian maiden lähentymisestä ETYK-prosessiin joka huipentui niiden itsenäisyyden tunnustamiseen. Baltian maiden ja Venäjän välisiin suhteisiin on kuitenkin jäänyt rasitteita. Venäjänkielisen väestön asema on yksi sellainen, jota yritettiin 1990-luvulla myös ETYJ:n myötävaikutuksella lieventää.

Hyvin hillitysti Derjabin kertoo tunnelmista Neuvostoliiton ulkoministeriössä vuoden 1991 viimeisten kuukausien aikana. Vallankaappausta yrittänyt Janajevin porukka ei hänen mukaansa saanut paljon sympatiaa virkamiesten joukossa, mutta siitä huolimatta alkoi ministeriössä uuden johdon inspiroima ”noitavaino”, jossa monet joutuivat syrjään. Tässä vaiheessa Derjabinista tuli yksi ulkoministeri Pankinin sijaisista. Siinä ominaisuudessa hän kävi mm. neuvotteluja Suomen kanssa vanhan YYA-sopimuksen korvaamisesta uudella. Tämä hanke siirtyi Venäjän federaatiolle vuoden 1992 alussa, jolloin Derjabin sai nimityksen Venäjän ensimmäiseksi suurlähettilääksi Suomeen.

Suurlähettiläänä olo Helsingissä 1990-luvulla ei totisesti aina ollut helppoa. Hyvin hankalia kysymyksiä Suomen ja Venäjän suhteissa ei tullut esille, mutta Derjabin joutui kokemaan samat vaikeudet kuin monet hänen kollegansa: nyt pitikin edustaa uutta Venäjää sanoutumatta kokonaan irti Neuvostoliiton perinnöstä. Suurlähettiläskauteen liittyi useita erikoisia episodeja, joita on osin selostettu jo muistelmien suomenkielisessä versiossa. Pari yksityiskohtaa voitaneen poimia esille kuriositeetteina.

Derjabinin mukaan eräs suomalainen liikemies olisi ollut valmis tekemään hänestä mil-

jonäärin. Suuren yrityksen pääjohtaja oli tarjonnut Derjabinille palkkion joko kertasuorituksena tai provisiona yrityksen myynnistä Venäjälle. Epäselväksi jää luuleeko Derjabin, että tällaisten palkkioiden suorittaminen on yleinen käytäntö länsimaiden liikemaailman suhteissa ulkomaiden diplomaatteihin.

Toinen merkittävä tarina liittyy virolaisiin hopealautasiin. Suomalaiset vieraat, minä heidän joukossaan ainakin kerran 1980-luvulla, olivat Neuvostoliiton suurlähetystön ruokapöydässä huomanneet, että aluslautasina oli käytetty itsenäisen Viron vaakunalla varustettuja hopealautasia. Ne olivat tietenkin lähtöisin Viron lähetystöstä, jonka omaisuus oli siirtynyt Neuvostoliiton haltuun. Suomalaiset vieraat olivat vaivautuneita näin näyttävästä sotasaaliin esittelystä. Lopulta 1990-luvun murrosvaiheessa kävi niin, että useimmat lautaset kulkeutuivat Moskovaan sulattaviksi. Yksi lautanen jäi Helsinkiin, ja sen Derjabin onnistui palauttamaan 1990-luvun alussa Viron suurlähettiläälle, Lennart Merelle. Derjabin kertoo yrittäneensä tuloksetta vaikuttaa siihen, että Moskovasta palautettaisiin myös presidentin virkaan liittyvät käädyt. Vastaus oli kielteinen.

Loppuarviossaan Derjabin antaa myönteisen kuvan Suomesta ja suomalaisista. Venäjällä olisi hänen mielestään paljon opittavaa. Suomi on Venäjälle hyvä naapuri, kaikkein vakain ja rauhallisin kaikista naapurivaltioista. Selviytyminen vaikeissakin olosuhteissa on Derjabinin mukaan lyönyt leimansa Suomen kansaan, jonka saavutuksia hän kunnioittaa.

Venäjällä virkamiehet lähtevät myöhään eläkkeelle. Palattuaan Helsingistä Moskovaan vuoden 1996 lopussa Derjabin aloitti uuden työrupeaman Venäjän Federaation turvallisuusneuvostossa – puolueen entisissä tiloissa

Moskovan Vanhalla torilla. Olllessaan siinä tehtävässä hänelle myönnettiin 14-luokkaisen arvonimitaulukon mukainen korkea virallinen arvo, joka vastaa vähintään kenraaliverstin sotilasarvoa: hän on Venäjän Federaation ensimmäisen luokan todellinen valtioneuvos. Mikä voisi olla venäläisempää?

Viimeinen työpaikka löytyi vuonna 1999, kun Derjabin pääsi Venäjän tiedeakatemiaan Eurooppa-instituutissa olevaan Pohjois-Euroopan keskukseseen. Seuraavina vuosina ja viime aikoihin saakka Derjabin on tehnyt tutkimustyötä, käynyt seminaareissa ja konferensseissa, pyrkien kaiken aikaa pysymään perillä Pohjolan maiden oloista. Koko muistelmateos päättyy Derjabinin haastatteluun itsensä kanssa, jossa hän mm. arvioi useita maansa johdossa olleita henkilöitä. Vahvimman vaikutuksen häneen ovat tehneet Hruštšev, Mikojan, Kosygin ja Jeltsin. Poliittisia nollia olivat hänen mielestään Podgorny ja Tšernenko; eräät Jeltsiniä ym-

päröivät henkilöt taas herättävät vastenmielisiä tunteita – Burbulis, amerikkalaisia liikaa mielitelevä Kozyrev, tylsä ja röyhkeä Gratšev. Putinilla on ankara luonne, mutta hän osaa asiansa. Venäjän duuma ja federaationeuvosto ovat nykyisin täysin Kremlin ohjauksessa, eikä Derjabin halua äänestää kenenkään puolesta tällaisen ”parlamentin” vaaleissa.

Suomessa Derjabinilla on paljon tuttavuuksia ystäviä. Kaikki hänet tunteneet tietävät, että hän on rehellinen, tunnollinen ja kunniallinen ihminen, joka tiukasti on puolustanut oman maansa etuja mutta myös ymmärtänyt suomalaisen osapuolen näkemyksiä. Tosikko hän on, sen me tiedämme, mutta hänen kanssaan on aina ollut helppo tulla toimeen. Hänen muistelmakirjansa heijastaa monipuolisesti Neuvostoliiton ja Venäjän läpikäymiä mullistuksia viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana siten kuin ne näyttävät yhden virkamiehen toiminnassa.

Klaus Törnudd

”Punavihreää” aktivismia Venäjällä

Laura A. Henry: *Red to Green. Environmental Activism in Post-Soviet Russia.* Ithaca and London: Cornell University Press, 2010.

Kukaan tuskin yllätty siitä, että nyky-Venäjä kohtaa massiivisia ja moninaisia ympäristöongelmia. Kiinnostavaa on kuitenkin pistää merkkille, että maan kansalaiset ovat hyvinkin tietoisia näistä ongelmista. Harmillisesti moni kuitenkin kokee, ettei pysty itse tilanteeseen lainkaan vaikuttamaan. Laura A. Henry toteaa tänä keväänä ilmestyneessä kirjassaan *Red to Green* venäläisten ympäristöjärjestöjen epäonnistuneen tehtävässään vakuuttaa kansalaiset siitä, että järjestötoimintaan osallistumalla voi vaikuttaa. Tästä

toteamastaan huolimatta Henry on tutkimuksessaan venäläisistä ympäristöjärjestöistä keskittynyt olennaiseen, eli siihen, millaisia nämä järjestöt Venäjällä oikein ovat ja mitä ne todellisuudessa tekevät. Näin ollen hän keskittyy vain aktiivisiin toimijoihin, eikä suinkaan päivittele massojen yhteiskunnallista passiivisuutta.

Henryn kirja onkin tervetullut ja piristävä lisä venäläiseen – ja laajemmin jälkisosialistiseen – kansalaisyhteiskuntatutkimukseen. Valitettavan usein tämän alan kirjallisuus päättyy toteamaan, että kansalaisyhteiskunta Venäjällä on heikko eikä se toimi ”länsimaisin” periaattein. Tällöin tärkeät kysymykset siitä, minkälaisia järjestöjä Venäjällä sitten oikein toimii ja mitä ovat nämä ”ei-